

Caso clínico: "María, la hija de mi sueño"

per **Regina Debon**

Psicòloga. CDIAP de Mollet

Aquest cas ha estat presentat de forma resumida en la Jornada monogràfica organitzada pel CDIAP de St. Boi amb el tema "El diagnòstic i l'atenció en la petita infància. Les raons de la interdisciplinarietat" i presentada com a cas clínic en el "Taller de Clínica" del Fòrum Psicoanalític Barcelona.

Introducció

He volgut treballar sobre aquest cas en particular perquè mostra molt clarament la importància que l'Altre té en la formació de l'individu com a ésser de llenguatge. La concepció de l'Altre com el lloc on es situa la cadena significant que regira, pel subjecte, la seva subjectivitat i on es manifestarà la pulsio. De com aquest Altre, interpretat quasi sempre per la mare podrà marcar en el subjecte, des dels seus inicis, una estructura amb la qual es representarà des d'ara en endavant. De com la particular manera d'entendre, de ser, de sentir, de significar les seves emocions, és a dir, del seu inconscient, imprimiran en el ésser acabat de nàixer la seva manera d'interpretar els seus estats, les seves respostes i els seus sentiments que conformaran una sèrie d'identificacions que marcaran tota la seva vida.

Segons la teoria psicoanalítica i en particular Jacques Lacan, que posa de manifest la configuració dels tres registres bàsics per la constitució subjectiva, necessitat, demanda i desig, veiem que l'ésser humà no pot arribar-ho a ser si l'altre només respon en el registre de cobrir només les seves necessitats, sinó que, en l'ésser humà aquestes necessitats han de satisfer-se amb alguna cosa més que la satisfacció, han de satisfer-se amb un plus que vindrà donat per l'amor amb el qual respon i interpreta aquestes necessitats. És l'amor que li ve de l'altre el que farà que el petit subjecte desitgi respondre, satisfer-se i satisfer l'acció d'aquest altre.

Si tal com diu Jacques Lacan: "El desig de l'un és el desig de l'Altre", el subjecte quedarà alienat a aquest desig que li donarà suport per encarar la vida.

En l'exposició d'aquest cas i amb algunes referències teòriques de Freud i Lacan intento donar comptes de com s'ha anat estructurant aquesta nena gràcies a la intervenció d'un altre, diferent, que ha pogut, amb una altra mirada, introduir un simbòlic que, tot i essent en l'estructura d'aquesta nena, no havia pogut aparèixer deixant al subjecte a l'espera d'algú que donés significació al seu desconcert.

Cas clínic

Maria, de 18 mesos d'edat i els seus pares van venir al CDIAP derivats per la seva pediatria i a la insistència de la mare perquè no parlava. Només balbucejava coses sense sentit i sense ànim de comunicar-se.

L'acollida al nostre servei la va fer el neuropediatra i en l'anamnesis diu que la nena és filla d'una segona relació de la mare, que ja té un fill de 15 anys d'una primera relació de la qual es va separar per "amenaces" de maltractament al poc de

nàixer el nen (amb 6 m). Després d'aquesta separació va tornar a la casa familiar vivint amb els seus pares i la seva germana fins que es va comprar un pis un temps abans de casar-se amb el pare de la Maria.

El neuròleg constata que la gestació, el part, la deambulació, etc. va ser en tot correcta si bé, durant els primers 15 dies del seu naixement la nena plorava molt perquè es quedava amb gana i li van haver de donar biberó. Els pares diuen: "nunca decía que no, ella abría siempre la boca" i la nena es posava grassa perquè menjava molt.

La Maria, des dels 4 mesos va alternar cada dia la casa dels avis materns i l'àvia paterna perquè els pares treballaven. La nena dormia, des de sempre, moltes hores durant el dia i la posaven a dormir quan veien que tenia son, sense horaris fixes. Només prenia biberó i "potitos" per menjar, no acceptava altra cosa i mai no va manifestar tenir-ne prou o quedar-se satisfeta.

Fins als 9 m va evolucionar bé, somreia, feia sons; després va haver una detenció. Als 20 m de la nena els pares van canviar de casa però primer van haver de viure una temporada a casa de l'àvia paterna. La mare diu que va ser un període dolent per tots degut al temps de més que van haver d'estar per problemes bancaris en la compra-venda de la nova casa. Van passar molts nervis i la mare no es feia a aquella situació. A la setmana d'estar instal·lats a la nova casa el pare va perdre la feina.

El neuròleg aprecia que la nena no diu cap paraula, balbucejia coses sense sentit, no fa cap gest indicatiu per demanar res, pul·lula per l'espai sense cap interacció amb l'altre, camina de puntetes de forma inestable i amb els braços aixecats aletejant les mans, no mostra cap preferència i no demana braços als pares. Els pares diuen que no vol anar de la mà, no s'aguanta el biberó ella sola, no imita cap gest, no fa cap demanda i només l'interessen els anuncis de la tele. Sembla riure tot el temps.

Després de l'entrevista d'acollida al servei i d'unes quantes recomanacions per part del pediatra (establir horaris de dormir, introduir una altra alimentació variada i no triturada, no canviar de casa cada dia, etc.) és derivada al psicòleg amb la sospita d'un autisme.

Quan la començo a veure els pares ja han pogut fer canvis importants. Ara s'encarreguen de la nena els avis materns, li han començat a introduir altres menjar i algunes coses solides, l'han ensenyat a beure amb got, han adequat els horaris de dormir, etc.

El 1er i el 2ón dia que veig la nena, ve amb el pare.

Observo que pul·lula per l'espai, no sap jugar, agafa allò que l'altre té i si aquest no li dóna es posa rabiüda i crida; no et deixa el que ella té, plora si l'altre la para o la renya, no respon al seu nom, no fa cas a la seva imatge al mirall, camina de manera sincopada i de puntetes i es dona cops sovint.

El pare es mostra preocupat, no sap què fer i pregunta si és autista. La nena no es relaciona amb ell i no li fa cap cas.

A la primera entrevista amb la mare i la nena veig que la nena, que ja em coneix, pot tenir-me en compte a mi però gens a la mare. A mi em pot portar coses, demanar-me coses, imitar el que jo faig, però en el seu joc (amb la fireta) no té en compte la mare per res ni la incorpora al nostre joc tot i que jo li ho digui o li ho faciliti. Ignora la mare per complet.

La Maria no sap representar ni les coses quotidianes més simples com menjar o beure ni donar de menjar o beure a mi o al ninu. Posa tots els pots i els gots cap per avall (tapant el forat i amb la tapa a sobre). Si jo els poso bé ella insisteix en donar-los la volta.

Poc a poc comença a mostrar al mirall el que té a les mans o el que fa i de seguida comença a interessar-se per mi i les meves coses: polseres, anyells, arracades, la meva cara, etc. Al cap de poques sessions amb la nena sola, no vol marxar i plora quan ho ha de fer. De vegades d'una manera molt desesperada. Sovint li he de posar límits a les seves "rabietes" (tirar-ho tot per terra, tirar-se ella, cridar i plorar, etc.) quan no li surt alguna cosa o li dic que no l'entenc quan parla verbosament coses inintel·ligibles i que no van dirigides a ningú.

Després d'un temps comença a fer un joc de posar i treure un objecte en un pot que va tapant i destapant i que amb la meva ajuda anem dient: "està" "no està". Al cap de poc ella mateixa es va fent aparèixer i desaparèixer davant del mirall senyalant-se i dient: "ara hi és, ara no hi és", es reconeix ella i em reconeix a mi nomenant-se pel nom i nomenant-me a mi. També durant aquest temps no es cansa de portar-me contes, ninus i titelles esperant que jo faci alguna cosa, etc. Entenc que ella espera alguna cosa de mi i m'ho demana.

Després d'algunes sessions ella fa el contrari del que jo li demano (tirar per terra la seva jaqueta en comptes de deixar-la a la cadira, passar les pàgines del conte al revés, tirar les coses per terra, etc.), contravenint la llei.

Al llarg del tractament de la Maria vaig veient a la mare amb certa freqüència per treballar amb ella la seva vinculació amb la nena i les seves pors i identificacions i, més de tant en tant, als dos pares.

La mare explica que, en un principi, ella no volia tenir més fills en aquell moment perquè vivien en una casa petita i això implicaria canvis, despeses, etc. Finalment es va decidir i la van anar a buscar. La prova del scrinning a l'embaràs li va sortir força malament i amb moltes probabilitats d'un defecte cromosòmic, li van haver de fer la prova de l'amniocentesis i va passar un mes molt malament i amb molta por. Amb 15 mesos que tenia la nena veia que no feia coses, no senyalava, no demanava els braços, etc.

La mare diu: "Nunca ha buscado nada de nadie", "estaba feliz", ara "no me necesita", "es muy independiente" i manifesta certa queixa i preocupació perquè la nena no fa mostres de tenir-la en compte. Diu que no li fa demandes, no la troba a faltar quan ella marxa, no mostra alegria quan la veu, però que és una nena "feliç" i sempre està contenta.

També li posa una mena de voluntat decidida de fer les coses a la manera que ella vol, de no voler evolucionar, diu: "no te quiere prestar atención", "nosotros no le interesamos, ella está en su mundo y es feliz así", però ahora pensa que no és capaç de parlar perquè deu tenir alguna dificultat que li impedeix parlar i aprendre. Diu: "no tiene la cosa innata de repetir" (les paraules que li diuen).

El pare, per la seva banda, pensa que es mandrosa, exigent, llesta i que els pren el pèl, sobretot a la mare perquè ella és molt tova i no s'imposa gens ni amb la Maria ni amb el seu fill. També li posa una voluntat decidida a ser així, diu: "no li agrada dir adéu" (quan no fa el gest amb la mà). Pensa que han estat poc per la nena amb tants canvis de casa i tants problemes i veu que la mare s'avança molt en fer-li les coses a la nena.

Però veiem que aquesta mare no li ha fet demandes a la nena, la deixa fer, mentre sigui "feliç", cosa que repeteix sovint, ja n'hi ha prou.

En les entrevistes amb la mare es veu una important identificació amb la seva filla (durant l'embaràs va passar molta son, s'adormia per tot arreu i la nena també ha tingut molta son i ella l'ha deixat dormir). Aquesta identificació també la va tenir amb el seu fill i li va costar molt perquè segons diu era molt hiperactiu, no dormia, tartamudejava, no la feia cas i no parava atenció a res.

Explica que el nen va arribar a preguntar-li amb 8 anys si no s'havien equivocat i la seva mare era la iaia i ella la seva germana. Mai no li va dir mama i la cridava sempre pel seu nom.

La mare diu que va patir molt la separació de la seva primera parella, es va trobar molt sola i no vol que la seva filla pateixi gens. Ha de ser "feliç". Es contra-

diu quan explica com era ella de petita. Diu: "yo era una niña muy buena, me portaba bien y hacía todo lo que me decían" i alhora que "era una loquilla y cabezona" que feia les coses sense pensar, que mai no se'n recordava de res, no li podien demanar cap encàrrec i passava del que la resta li deien. Diu: "A mi hija le pasa igual, a mi hijo también".

La seva germana 1 a ½ més petita ho feia tot bé i ella malament. Els pares eren molt exigents amb ella i li deien que no a tot i, de més gran, quan ells li deien que no els agradava el seu nuvi ella encara el volia més, fins que es va embarassar d'ell i van haver de casar-se.

Pensava que els seus pares no sabien què fer amb ella, diu que pensava: "mis padres conmigo no lo saben hacer", "estaban en otro mundo". Relaciona això dient que ella tampoc entén la Maria.

Explica un somni en el qual ella estava planxant roba en un lloc on havia molta llum. Això de planxar sempre l'ha relaxat. De cop, i envoltada d'una claror apareixia una noia de 16 ó 17 anys que li deia: "mamá ven conmigo, soy tu hija y me llamo María". Aquesta noia la va portar a un pis i li va dir que aquell senyor que anava d'una habitació a una altra era el seu pare i que ja no s'havia de preocupar més. Ella, la mare, el va voler cridar però la nena li va dir: "mamá, no te puede oír porque nosotros estamos en el futuro". Quan va nàixer la seva filla no li podia posar un altre nom que no fos el de Maria.

Més endavant explica un segon somni anterior al primer al poc de nàixer el seu fill. Ella estava en un altre planeta mirant la terra a través d'un gran panell amb una vidriera amb altra gent i va sentir que algú deia que tenien tot el temps del món que volguessin per escollir una família de la terra.

Ella, que quan es va separar li va saber molt greu que el seu fill no tingués una família normal, i això la preocupava molt, un dia va preguntar-li com se sentia ell amb la seva família i aquest li va respondre: "estoy con la familia que he escogido". Això la va sorprendre molt perquè ho relaciona amb el que ella va somniar. És com que pensa que hi ha una connexió que no sap explicar entre ella i els seus fills.

En aquell temps ella estava molt preocupada. Feia 3 anys que s'havia separat (als 22 a) i vivia amb els seus pares i la seva germana. Se sentia aclaparada per la seva mare, que no volia que ella marxés de la casa familiar i li feia xantatge amb tot tipus de malalties, etc. La mare la culpabilitzava quan ella deia que volia marxar i no la deixava estalviar els diners que guanyava. Aquí m'explica que la seva mare va estar ingressada per un intent de suïcidi quan ella va dir que volia marxar de casa

i que té un diagnòstic de personalitat paranoica amb un 37 per cent de pèrdua de capacitat mental. Va estar ingressada durant 4 mesos en un hospital mental. Aconsellada pels metges va aprofitar per marxar de la casa al pis que s'havia comprat i que era igual al del somni, mentre la mare estava ingressada.

Reconeix que la relació amb la seva mare va ser molt difícil, que era una persona molt freda, poc afectiva i molt preocupada pel que pensessin els altres, cosa que feia que la reprengué molt davant d'ells. Confessa que quan la Maria es mostrava així amb ella, quan la mirava veia la seva mare, tenia la seva mateixa expressió.

En aquests moments i després de 2 a 4 m de tractament (ara té 4 a 4 m), després de recomanar que anés a la guarderia i d'haver començat el curs passat a l'escola, la Maria parla prou bé, entén els contes, pot representar escenes quotidianes, pot explicar algunes experiències viscudes, pot representar-se i representar als altres en un dibuix (amb poca habilitat) i va fent els aprenentatges escolars tot i que les avaluacions de l'escola parlen d'un cert problema en l'interès que manifesta en els aprenentatges, ja que només el posa en el que li agrada i acaba de pressa i de qualsevol manera les feines que no li agraden. La seva relació amb els altres es d'absoluta integració. De vegades encara parla en tercera persona quan se senyala al mirall però no quan és ella la que fa l'acció.

Amb el temps comença a fer "trampes" en el joc i riu quan jo em queixo, s'amaga algun dia quan l'avi la ve a buscar i últimament parla de que té por a les fosques, als llops i a les bruixes i no vol quedar-se sola a la seva habitació. Al parlar-ho amb els pares la mare confessa que, encara avui dia, ella no pot dormir sola i si ho ha de fer s'ha d'encendre el llum. A causa d'això permeten la Maria que vagi a dormir al llit del germà mentre ell hi és, per després portar-la dormida a la seva habitació.

En aquest cas crec que la mare no havia vist la seva filla, per una banda comparava la criança de la Maria amb la criança del seu fill que, segons ella era molt espavilat, per l'altra, quan la mirava veia la seva mare o la noia del somni que la salvava d'aquella difícil situació. La filla ocupava l'ideal fantasmagòric de la mare. Percebia que la nena no la necessitava, en realitat era ella la que necessitava la seva filla. Sembla que les àvies també la necessitaven, sobretot la materna i la compartien a parts iguals mentre que la nena estava en una posició de ser l'objecte d'intercanvi.

Si els primers 4 mesos de vida la mare diu que li estava molt a sobre tot el dia, exageradament, apunta el pare, de cop, després de la baixa maternal la delega als avis igual que va delegar el seu fill als seus pares.

El pare no sembla que tampoc l'hagi pogut veure gaire, potser entre les àvies i els trasllats tampoc es va ocupar prou i, a més expressa no saber massa bé com fer-ho. Té moltes dificultats perquè li faci cas i s'ha de posar sovint molt seriós, tot i que manifesta ser més autoritari que la mare, que es baralla amb la nena igual que amb el seu fill i acaba cedint massa a tot.

Crec que podem pensar que la millora de la nena va començar quasi bé en el moment en què es va trobar amb un altre interlocutor, amb una altra mirada, un altre que la veu a ella, que no la idealitza, que l'escolta, li proposa, li demana, espera la seva resposta i sanciona el que no és adequat.

La Maria a les primeres sessions plorava quan havia de marxar i somreia nerviosa i contenta quan venia corrents a abraçar-se a les meves cames així que em veia.

En el moment de la presentació del cas la mare diu que ja es pot comunicar amb ells, ja l'entén millor i s'ha tornat més afectiva i carinyosa. La mare fa temps que va demanar reducció de jornada per poder-la portar i recollir de l'escola i alguna vegada va plorar quan ella la deixava.

La Maria mostra les seves preferències per l'avi matern i l'àvia paterna i està molt pendent de la mare en moments en què aquesta s'ho està passant malament (tal com ella m'ho expressa en una representació que fa de la família) perquè l'àvia, després de 9 anys d'estabilització ha tornat, per dues vegades, a ingerir pastilles i l'han hagut d'ingressar.

Segons la mare ha estat per voler cridar l'atenció perquè diu que ja no la necessiten tant. Ara és la mare la que s'ocupa més de la filla.

En el moment actual la Maria ha fet un gran avenç a l'escola, s'interessa molt per aprendre les lletres i els números i comença a preguntar-se per la sexualitat dient que, quan sigui gran, no ara, es casarà amb el seu papa.

La Maria amb 5 a. està portant un seguiment al CDIAP.

Conclusions teòriques

En el seminari de "La relación de objeto" Lacan diu que "el Otro es el lugar donde se sitúa la cadena significante que rige todo lo que, del sujeto, podrá hacerse presente, es el campo de ese ser viviente donde el sujeto tiene que aparecer. Y es por el lado de ese ser viviente llamado a la subjetividad, que se manifestará esencialmente la pulsión."

La pulsió se sosté en la necessitat d'un objecte real que, en aquesta etapa preedíptica se centra habitualment amb la imatge del pit matern. L'objecte de la pul-

sió és aquell a través del qual l'instint pot arribar a trobar el seu objectiu i, no necessàriament l'objecte de la pulsio és un objecte aliè, sinó que pot ser part del cos propi. En aquest cas penso que l'alimentació de la Maria, el mamar es podria entendre en aquest sentit, com una pulsio autoeròtica sense passar per l'altre que no acaba de satisfer-se ja que no en té mai prou i que tampoc demana.

Per la Maria no sembla haver un reconeixement de l'Altre. Sembla un Altre que no és present com a tal perquè queda amagat darrera de la identificació amb el seu objecte. Objecte indispensable del desig de la mare en el qual sembla no intervenir la dialèctica fàl·lica dels tres registres Mare-Nen-Falus.

Freud diu que en tota relació del subjecte amb l'objecte el lloc del terme en relació és ocupat de manera simultània pel subjecte i que hi ha una reciprocitat imaginària que fa que la identificació amb l'objecte estigui en el fons de tota relació amb ell.

Si la noció de la falta d'objecte diu que l'objecte de la pulsio és el propi motor de la relació del subjecte amb el món perquè és aquesta falta la que obre el desig de tenir-lo, si l'objecte no falta, si queda identificat amb el subjecte perquè hi ha una divisió essencial entre l'objecte buscat i l'objecte trobat, aquest no es pot simbolitzar i el nen no pot ocupar el lloc fàl·lic que implica aquesta falta. El nen queda atrapat en ser ell aquest objecte sense possibilitat de simbolització.

Per la Maria, en aquell moment, els objectes eren el que eren, no podia fer representacions amb ells perquè per a que un objecte pugui ser representat ha de ser simbòlic.

Sembla que l'interval, el parell presència-absència en el qual el primer agent de la frustració és la mare, tampoc s'ha pogut donar i el subjecte no ha pogut articular-ho de forma que produeixi una crida quan l'objecte està absent.

La nena no crida la mare, no la demana, la mare diu: "no me necessita". La mare no es fa present, deixa fer, no intervé. El subjecte no ha pogut, llavors, connectar la relació real amb l'objecte amb una relació simbòlica que l'interval presència-absència hagués permès. D'aquesta manera el subjecte tampoc es pot absentar. No s'establirà certa forma de relació del subjecte amb respecte al seu jo i al seu no-jo. Si la mare simbòlica (present-absent) deixa de respondre o respon al seu arbitri deixant de ser l'objecte de satisfacció del nen, es converteix en real, en una potència que pot donar o no donar i que convertirà a la vegada els objectes de satisfacció en objectes de do, que són els que marcaran, per al nen, el valor d'aquesta potència, que pot no respondre. Si això és així, els objectes es converteixen en objectes simbòlics, és a dir, amb els que es pot jugar. El nen d'aquesta manera no

és ja omnipotent, sinó que l'omnipotència és la de la mare, que ja pot donar qual-sevol cosa i no conte llavors tant el que dóna sinó les carències i les decepcions que afecten a aquesta potència. Si a la mare li falta, jo no ho sóc tot per ella.

Freud diu que en la relació de la mare i el nen el falus té una funció decisiva i ens diu que entre les faltes essencials de la dona està inclòs el falus i que això està íntimament vinculat a la relació amb el nen. Que la dona troba en el nen una satisfacció que calma i que satura la seva necessitat de falus.

En relació a la Maria, potser per la por a una lesió cromosòmica, a que potser no era un bon moment per tenir-la o fins i tot per la son que la mare patia durant l'embaràs, per la identificació que té amb la nena, etc. aquesta no sembla estar massa investida de falus. Sembla que no es produeix aquesta relació dialèctica. No sembla que la Maria com objecte real ocupi per la mare la funció simbòlica de la seva necessitat imaginària de falus.

La Maria sembla quedar-se taponant aquella necessitat imaginària de la mare com objecte, pel qual el desig de la mare es queda obturat amb ella. A la mare no li falta res, la demanda no s'insta-la, "la niña es feliz así", "no me necesita", "es muy independiente", diu. Ella és la que la satisfà com a únic objecte del seu desig i, el pare, lluny d'intervenir com a quart element que es vincularia amb relació simbòlica en la dialèctica dels tres objectes primers Mare-Nen-Falus, queda fora.

És llavors la posició de la terapeuta que obre una pregunta en relació al subjecte: Què vol? què li passa? És la no suposició de res fins que s'obre la pregunta, com un buit de desig, que convoca al subjecte i dóna un sentit a la seva resposta. És aquest sentit, que li ve de l'altre el que fa que el subjecte es pugui lligar a aquell. Aquesta pregunta la mare la tenia obturada per la pròpia identificació amb la nena, amb el fill i amb la seva pròpia mare. L'actitud de la terapeuta no és el deixar fer sinó entendre com a demandes les accions de la nena i donar-les un sentit. Per aquesta nena la mare no és present i ha calgut la mirada de la terapeuta, amb la seva pregunta, amb el seu desig d'entendre, perquè la nena pogués fer-se un lloc en l'altre que la té en compte. A partir d'aquí, aquesta nena s'ha pogut vincular a l'altre i començar a fer les seves representacions.

També l'introducció en les sessions del no, dels límits, de les normes i del diàleg, crec que permet que es pugui començar a introduir l'element de la frustració.

La frustració, diu Lacan, és una lesió imaginària, alguna cosa que es desitja i no està i és per essència, el domini de la reivindicació d'un objecte real. En la frustració, la pròpia posició del subjecte participa de la posició de l'altre, d'una posi-

ció dual imprescindible pel desenvolupament i l'assumpció general de la seva posició com a subjecte. Permet que el subjecte es trobi en una posició de desig amb respecte l'objecte real, permet obrir la relació a l'altre i, a través de la libido, establir el vincle a nivell imaginari amb un altre ésser viu creant els llaços del desig, l'apetència, l'afecte, la sexualitat, etc.

La Maria s'ha tornat carinyosa, dóna petons i abraçades, demana que la portin en braços i l'agafin de la mà.

És a partir d'aquí que la Maria pot començar a jugar amb l'objecte, comença a representar i a fer-lo aparèixer i desaparèixer sistemàtica i repetitivament per poder, després, fer-se aparèixer i desaparèixer ella de la seva pròpia imatge un cop reconeguda en el mirall, imatge a la qual s'haurà d'identificar per poder assumir una identitat que estructurarà tot el seu desenvolupament mental.

En el mirall es fa aparèixer i desaparèixer, es posa coses i es mira i nomena les parts del seu cos; es pot amagar de l'altre i fer trampes. Quan algú arriba a casa diu: "estoy aquí". Al cole diu: "esto es mío" i "tú no tienes", etc.

Ara ja s'ha iniciat el joc simbòlic i amb ell han aparegut les pors.

LACAN, JACQUES:

Seminario IV. La relación de objeto, Barcelona: Editorial Paidós, 1994.

LACAN, JACQUES:

Seminario XI. Los cuatro conceptos fundamentales del psicoanálisis, París: Ediciones du Seuil, 1973.

LACAN, JACQUES:

Seminario III. Las psicosis, París: Editions du Seuil, 1981.

LACAN, JACQUES:

Escritos I. El estadio del espejo como formador de la función del yo, Editorial Siglo XXI (14ª edición), 1987.

FREUD, SIGMUND: Tres

ensayos para una teoría sexual. Obras completas. Vol. VII, Editorial Amorrortu.

"Psicoanálisis con niños".

Revista del Campo Freudiano El Analicón, Fundación del Campo Freudiano, 1978.

CORDIÉ, ANNY: *Los retrados no existen*, Buenos

Aires: Editorial Nueva Visión, 1994.
